

IV. světový kongres ochrany přírody

Jan Plesník, Michael Hošek a David Vačkář

Mezinárodní unie na ochranu přírody (IUCN) uspořádala ve dnech 5. – 14. října 2008 v Barceloně IV. světový kongres ochrany přírody. Protože se jej zúčastnilo více než 8 000 delegátů ze 177 zemí, jedná se o dosud největší akci v dějinách mezinárodní ochrany přírody a krajiny.

Program kongresu se skládal ze dvou částí: Fóra ochrany přírody, jehož cílem bylo diskutovat nejdůležitější současné problémy související s péčí o přírodní a krajinné dědictví, a vlastního zasedání Světového kongresu ochrany přírody, které představuje valné shromáždění členů IUCN. V průběhu Fóra ochrany přírody se uskutečnilo více než 800 seminářů, kulatých stolů, přednášek, prezentací a výstav. Žádný div, že současně probíhalo až 30 nejrůznějších akcí.

Fórum se soustředilo na tři základní otázky:

■ **nové podnebí pro změnu** – svět se v současnosti mění rychleji než kdykoli předtím. Biologická rozmanitost může pomoci snižovat obsah skleníkových plynů v ovzduší a pomáhat lidské společnosti včas se přizpůsobit probíhající a očekávané změně podnebí. O vlivu pěstování rostlin na výrobu biopaliv na prostředí a na životní úroveň lidí se vedou bouřlivé diskuse.

■ **zdravé životní prostředí, zdraví lidí** – schopnost ekosystémů poskytovat lidem služby celosvětově klesá, což má negativní dopady jak na životní úroveň lidí, tak na jejich zdraví. Ekosystémové služby označují procesy a podmínky přirozených ekosystémů, které podporují činnost člověka a udržují lidskou civilizaci na Zemi.

■ **zabezpečení rozmanitosti života** – změny biodiverzity, vyvolané lidskou činností, byly v uplynulých 50 letech rychlejší než kdykoli v dějinách lidstva. Nejvýznamnější činitel, kteří způsobují úbytek biodiverzity a vedou ke změnám v ekosystémových službách, jsou buď ustálení a v průběhu času nevykazují žádný pokles, nebo jejich intenzita dokonce ještě vzrůstá. Zahrnují změny biotopů (kupř. změny využívání území, zejména velkoplošnou přeměnu původních biotopů na zemědělskou půdu a na zastavěné plochy, úpravy řek, meliorace, úbytek korálových útesů, poškození mořského

Katedrála v místě konání IV. světového kongresu. Přáním tvůrce Sagrada Família Antonia Gaudiho bylo, aby stavba byla financována z darů. Předpokládá se, že bude dokončena v roce 2026.

Foto J. Plesník

dna vlečnými rybářskými sítěmi), změnu podnebí, invazní nepůvodní, cizí druhy, nadměrné využívání biologických zdrojů a znečišťování prostředí cizorodými látkami.

Nejčastěji diskutovanými tématy v průběhu kongresu byly ekosystémové služby, dopad biopaliv I. a II. generace na přírodu, probíhající a očekávaná změna podnebí a účinnost chráněných území.

Na uplynulých světových kongresech shrnul Jeff McNeely, vedoucí vědecký pracovník IUCN, podněty, které zazněly na Fóru, a nastínil soudobé trendy v péči o biodiverzitu a udržitelné využívání jejích složek. Současně poukázal na to, jak by měly být začleněny do střednědobého zaměření činnosti organizace. V Barceloně tomu tak nebylo, takže účastníci mohli snadno nabýt dojmu, že se jedná o dvě na sobě nezávislé akce.

Valné shromáždění schválilo rozsáhlou zprávu o činnosti organizace od roku 2004, kdy proběhl III. světový kongres ochrany přírody (VAČKÁŘ 2005), a zaměření činnosti organizace na období let 2007–2012, zvolilo Radu a předsedy všech šesti odborných komisí a přijalo 136 právně nevymahatelných stanovisek k nejrůznějším otázkám, kterými by se měly členské organizace řídit. Jen menší část se týká všech členů IUCN, většina je zaměřena na problémy ochrany přírody v různých částech světa. Organizace v ČR bude zajímat především rezoluce a doporučení, týkající se posílení dobře známé soustavy chráněných území Evropských společenství Natura 2000.

Novým prezidentem IUCN se stal k překvapení delegátů nefavorizovaný indický environmentální fyzik Ašok Khosla, který chápe ochranu přírody v úzké souvislosti s rozvojem a odstraňováním chudoby.

Ekosystémové služby kam se podíváš

Před zahájením významného mezinárodního megavědeckého projektu *Hodnocení ekosystémů na začátku tisíciletí* (MA 2005, český přehled PLESNÍK 2007, VAČKÁŘ et al. 2008) představoval koncept ekosystémových služeb spíše teoretický přístup, na němž se pokoušeli shodnout jak ekologové a ochránářští biologové, tak environmentální ekonomové. Nedávno uveřejněná zjištění ukazují, že od roku 2001 prudce vzrostlo používání tohoto termínu nejen v odborné literatuře, ale zejména ve sdělovacích prostředcích včetně internetu. Přínosy ekosystémů lidem se překvapivě rychle staly součástí nejrůznějších politických dokumentů, zejména strategií, koncepcí nebo programů zaměřených na rozvoj, péči o životní prostředí nebo na další směřování jednotlivých resortů.

Příznivci zmiňovaného přístupu argumentují, že řídicí pracovníci a politici zřídka kdy slyší na etické a morální argumenty ochrany přírody, zato věří ekonomickým propočtům. Na druhou stranu musíme připomenout, že filozofie životního prostředí v zásadě rozlišuje dva základní typy hodnot přírody. První, hodnota instrumentální neboli užitná, odráží materiální i nehmotné přínosy přírody, včetně duchovních hodnot. Kromě ekosystémových služeb zahrnuje

IUCN – Mezinárodní unie na ochranu přírody

(IUCN – International Union for Conservation of Nature) představuje největší a nejvýznamnější nezávislou mezinárodní nevládní ochrannou organizaci s celosvětovou působností, sdružující nezávislé státy, státní instituce a mezinárodní nevládní organizace i dobrovolné organizace působící v jednotlivých zemích. Posláním IUCN, založené v roce 1948 ve francouzském Fontainebleau z podnětu OSN, je v celém světě ovlivňovat, podporovat a pomáhat lidem chránit celistvost a rozmanitost přírody a zajišťovat, aby jakékoli využívání přírodních zdrojů bylo rovnoměrné a udržitelné. Mezinárodní unie na ochranu přírody prosazuje ochranu přírody na vědeckých základech a uskutečňuje řadu projektů, mj. i v ČR. K 1. 7. 2008 měla 1 104 členů (84 států, 111 státních organizací, 785 národních nevládních organizací a 81 mezinárodních nevládních organizací, 35 členů bylo přidružených). V šesti odborných komisích (pro komunikaci a vzdělávání, environmentální, ekonomickou a sociální politiku, právo životního prostředí, péči o ekosystémy, přežití druhů a pro chráněná území) sdružuje IUCN téměř 11 000 uznávaných odborníků ze 181 zemí včetně ČR. Sídlem sekretariátu je švýcarské městečko Gland. Jako jediná mezinárodní nevládní organizace je oficiálním pozorovatelem Valného shromáždění OSN, stejně jako Evropská unie, resp. Evropské společenství. Jedním z mála jednotlivců, kterým bylo uděleno čestné členství IUCN, se v roce 1996 stal RNDr. Jan Čeřovský, CSc., významná osobnost české ochrany přírody. Rozpočet IUCN v roce 2007 činil 154 milionů CHF (2,9 miliard Kč).

Česká republika je státním členem Mezinárodní unie na ochranu přírody. V ČR má IUCN další tři členské organizace (Český svaz ochrany přírody, Agentura ochrany přírody a krajiny ČR a Unie českých a slovenských zoologických zahrad). Navíc se Správa Krkonošského národního parku stala přidruženým členem. Členské organizace IUCN v ČR sdružuje Výbor pro spolupráci s IUCN. Více informací na

<http://www.iucn.org>

i informace. Jde o antropocentrický přístup, podle něhož má příroda hodnotu tehdy, jestliže přispívá k lidskému blahobytu. Naproti tomu druhý pohled uznává, že příroda má vnitřní hodnotu, hodnotu samu o sobě, bez ohledu na aktuální lidské preference (biocentrický přístup). Zejména některé vlivné mezinárodní nevládní organizace důrazně prosazují druhý přístup a první označují za přílišnou snahu vyjít vstříc ekonomům, řídicím pracovníkům a politikům.

Z prezentací na toto téma zaujala studie doktorandů Queenslandské univerzity, jednoduše a přehledně mapující změny v ekosystémových službách, očekávané v uvedené části Austrálie v důsledku změny podnebí.

Barcelonské novinky

Nejen představitelé jednotlivých komisí, programů a projektů IUCN, ale i řady členských a partnerských organizací využili kongres k představení výsledků své činnosti.

Největšimu zájmu nejen delegátů, ale i sdělovacích prostředků včetně známých televizních zpravodajských stanic CNN a BBC se těšilo nové vydání každoročně aktualizovaného *Červeného seznamu ohrožených druhů*, připraveného Komisí IUCN pro přežití druhů a dalšími spolupracujícími organizacemi (IUCN 2008). Jeden z podkladů seznamu představuje globální hodnocení savců z hlediska jejich ochrany. Z celkem 44 838 hodnocených druhů a nižších taxonů 869 (2%) již vyhynulo nebo bylo vyhubeno úplně či ve volné přírodě. Téměř 40% druhů, zanesených na seznam, čelí globálně zvýšenému nebezpečí vyhynutí nebo vyhubení. Další 3 513 druhů řadíme do kategorie *téměř ohrožený* (NT) a u zbývajících druhů nemáme v současnosti dostatek aktuálních a hodnověrných údajů, abychom mohli ocenit jejich globální stav z hlediska ochrany. Naše znalosti nejen z bionomie planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů, ale i celkového počtu druhů (druhové bohatosti) v jednotlivých skupinách zůstávají značně omezené; až dosud bylo podle propracovaných kvantitativních kritérií IUCN pro zařazování druhů do červených seznamů hodnoceno pouze 2,5% do současnosti popsanych druhů. Stejně jako předcházející červené seznamy ohrožených druhů byl také soupis z roku 2008 uveřejněn pouze na internetu. V ČR se vyskytuje 35 druhů, hodnocených IUCN v roce 2008 jako globálně ohrožené. Podle posledních údajů vydalo červený seznam nebo seznamy celostátně ohrožených druhů planě rostoucích rostlin či volně žijících živočichů již 122 zemí: 77 z nich pro sestavení zmiňovaných soupisů použilo kategorie a kritéria IUCN pro zařazování druhů do červených seznamů (IUCN 2003, český překlad PLESNÍK *et al.* 2003).

Zaslouženou pozornost vyvolala zatím nejpodrobnější studie, hodnotící zranitel-

nost druhů probíhající a očekávanou změnou podnebí, připravená opět Komisí IUCN pro přežití druhů (FODEN *et al.* 2008). Ukazuje se, že 35% druhů ptáků, 52% druhů obojživelníků a 71% druhů teplomilných korálů je náchylných ke změnám podnebí. Situaci navíc zhoršuje skutečnost, že 70–80% těchto vřímavých druhů je již dnes podle kritérií IUCN pro zařazování druhů do červených seznamů v celosvětovém měřítku ohroženo vyhynutím nebo vyhubením.

Světová komise pro chráněná území (*World Commission on Protected Areas, WCPA*) upozorňuje, že dvě třetiny chráněných území ve světě nemají plán péče, zaměstnance, rozpočet ani základní ochrannou infrastrukturu. V celosvětovém měřítku dosahují náklady na chráněná území částky 0,94 USD (asi 20 Kč) na hektar ročně. Za hlavní činitele ohrožující národní parky a další chráněná území v celosvětovém měřítku považujeme pytláctví, kácení lesů a k prostředí necitlivou turistiku. Řada členů WCPA se podílela na sepsání monumentální publikace, představující současný stav a výhledy chráněných území v 21. století (CHAPE *et al.* 2008). I v tomto případě se při hodnocení přínosů chráněných území dostaly ke slovu ekosystémové služby a jejich význam pro omezování dopadů změn podnebí. Stále však čeká mnoho práce s větším zapojením a zohledněním domorodých a místních obyvatel při vyhlášení a péči o chráněná území.

Výrazné snížení početnosti, zvýšená vřímavost vůči chorobám, tělesné deformace a úplné vymizení celých druhů patří mezi nápadné projevy celosvětového ohrožení obojživelníků. Podle globálního hodnocení, uskutečněného nedávno IUCN a dalšími ochrannými organizacemi, hrozí vyhubení nebo vyhynutí téměř třetiny všech druhů těchto obratlovců, což je více než v případě savců nebo ptáků. Navíc pro dalších 22,5% druhů nemáme k dispozici věrohodné údaje, abychom mohli objektivně rozhodnout o jejich stavu z hlediska ochrany. Úbytek je celkově hlášen u 43% v současnosti vědě známých obojživelníků. Vyhlášené barcelonské nakladatelství přírodovědné literatury Lynx připravilo výpravné dílo, představující ohrožené obojživelníky světa (STUART *et al.* 2008). Celosvětovému úbytku zmiňovaných živočichů se budeme podrobněji věnovat v některém z příštích čísel.

Obchod, podnikání a biodiverzita

Ještě v zcela nedávné době byl vztah mezi ochranou přírody a obchodem a podnikáním jednosměrný: ochráněři se snažili působit na soukromý sektor, aby firmy při své každodenní činnosti používaly v co největší míře postupy šetřící životní prostředí. Dnes se velké firmy v tradičních demokraciích neobejdou bez certifikátů, potvrzují-

cích že tak skutečně činí. Navíc pod tlakem části spotřebitelů samy podporují dobrovolnou ochranu přírody, vědu a výzkum.

Aktualizovaná Světová databanka chráněných území (*World Database on Protected Areas, WDPA*), která byla slavnostně spuštěna právě na barcelonském kongresu, umožňuje díky spolupráci se známým internetovým vyhledávačem Google přiřadit k ní uvedeným chráněným územím příslušnou mapu a družicový snímek. Projekt hradilo konsorcium Proteus, sdružující těžbařské firmy, jako je British Petroleum, Chevron nebo Shell a velké výrobce počítačového vybavení (Microsoft či Oracle). Google navíc financuje některé projekty IUCN, zaměřené na mapování chráněných území a dalších zelených ploch.

V tomto světle je diskutovanou otázkou převedení hodnoty přírody do peněžních jednotek, tedy způsobem uchopitelným pro obchod a podnikání. Evropská komise představila na kongresu svou nejnovější aktivitu, vedenou ekonomem Deutsche Bank Pavanem Sukdevem, zaměřenou na zhodnocení nákladů vzniklých nepřijetím opatření zmírňujících úbytek biodiverzity a ekosystémových služeb (tzv. TEEB). Podle předběžných odhadů může ztráta přírodních služeb a hodnot dosáhnout do roku 2050 až 7% světového HDP.

Slibným směrem je rovněž rozvoj plateb a trhů pro ekosystémové služby. Ukazuje se, že investice do ekosystémových služeb a biodiverzity mohou být pro banky a průmysl perspektivní, pokud budou fungovat odpovídající tržní mechanismy a hodnota biodiverzity a ekosystémových služeb bude zohledněna při rozhodování řídicích pracovníků a politiků. V mnoha zemích se rozvíjejí programy na platby za např. ekosystémové služby poskytované mokřady či místní aukce dohod na zajištění protierozních funkcí lesa.

Několik (možná předčasných) úvah o budoucnosti

IUCN bezesporu potřebuje fórum, na němž by se její členové nejen pravidel-

ně scházeli, ale zejména aby měli možnost se i přes rozdílné zájmy shodnout na omezeném počtu priorit a na zaměření nejvýznamnější mezinárodní nevládní ochranné organizace na světě. Do poloviny 90. let 20. století k tomuto účelu sloužila pravidelně svolávaná generální shromáždění IUCN: proběhlo jich celkem 19. Poté je nahradil právě Světový kongres ochrany přírody s jasným záměrem otevřít IUCN ještě více světu. Jen vzhledem k velikosti členské základny a rozsahu samotného předmětu činnosti, ochrany přírody a udržitelného využívání přírodních zdrojů, nebude valná hromada IUCN nikdy dvoudenním posezením blízkých přátel v útulném prostředí hotelového salonku. Nicméně musíme připomenout, že I. světového kongresu ochrany přírody, který proběhl v říjnu 1996 v kanadském Montrealu, se ve srovnání s barcelonským jednáním účastnila třetina delegátů. Už tehdy zaznívaly hlasy, že je to příliš. Přestože osobní jednání mají bezesporu své kouzlo, otázkou zůstává, zda by nebylo rozumné v době překotného rozmachu informačních technologií přenést větší část agendy na internet.

V minulosti IUCN často přicházela s nápady, které podstatně ovlivnily vývoj ochrany přírody ve světě. Kromě naprosto zásadních východisek, jako je udržitelné využívání přírodních zdrojů nebo koncepce biologické rozmanitosti, se jednalo o praktické přístupy k druhové i územní ochraně. Za všechny jmenujme alespoň již zmiňované červené seznamy ohrožených druhů nebo kategorizaci chráněných území podle způsobu péče o ně. Opomenout nemůžeme ani průkopnické kroky v oblasti, dnes označované jako environmentální výchova, vzdělávání a osvěta. Nemůžeme se ubránit dojmu, že v poslední době zmiňovanou roli převzali jiní, kupř. americká nevládní organizace Conservation International.

Dlouhou dobu klíčovou roli IUCN – poskytování vědecky podložených přístupů v péči o přírodu a krajinu – do určité míry omezily soudobé informační technologie, zejména internet.

Světový kongres ochrany přírody zůstává pro státní i dobrovolnou ochranu přírody výjimečnou událostí. Domníváme se, že by proto bylo rozumné zamyslet se, jakým způsobem bude v budoucnosti probíhat, aby splnil nemalé cíle na něj kladené.

J. Plesník pracuje v AOPK ČR jako poradce ředitele, M. Hošek je náměstkem ředitele AOPK ČR, D. Vačkář působí v Centru pro otázky životního prostředí Univerzity Karlovy

LITERATURA

FODEN W., MACE G., VIÉ J.–Ch., ANGULO A., BUTCHART S., DeVANTIER L. et al. (2008): Species susceptibility to climate change impacts. IUCN Gland Switzerland, 14 pp. – CHAPE S., SPALDING M. & JENKINS S.M. (2008): The world's protected areas: Status, values and prospects in the 21st century. University of California Press Berkeley, CA, 352 pp. – IUCN (2003): Guidelines for application of IUCN Red List criteria at regional levels: Version 3.0. – IUCN Gland, Switzerland and Cambridge, U.K., 26 pp. + ii - IUCN (2008): 2008 Red List of Threatened Species. IUCN Gland, Switzerland and Cambridge, U.K. www.redlist.org. – MA (2005): Ecosystems and human well-being: Synthesis. Island Press Washington, D.C., 137 pp. + x. – PLESNÍK J. (2007): Svět na rozcestí. Ochrana přírody 62 (3): 31–33. – PLESNÍK J., VAČKÁŘ D. & CEPÁKOVÁ E. (2003): Návod pro používání kritérií IUCN – Světového svazu ochrany přírody pro červené seznamy na úrovni nižší než je celosvětová. Příroda 22: 59–72. – STUART S., HOFMANN M., CHANSON J., COX N., BERRIDGE R., RAMANI P. & YOUNG B. eds. (2008): Threatened amphibians of the world. Lynx Edicions Barcelona. IUCN Gland, Switzerland, and Conservation International Arlington, VA, U.S.A., 758 pp. – VAČKÁŘ D. (2005): Kam směřuje ochrana přírody? Reflexe 3. světového kongresu ochrany přírody. Ochrana přírody 60: 175–178. – VAČKÁŘ D., HÁK T., PLESNÍK J. & MOLDAN B. (2008): Služby globálního domu. Integrovaná správa ekosystémů. Vesmír 87: 26–31.

SUMMARY

Plesník J., Hošek M. & Vačkář D.: How Was the Fourth World Conservation Congress?

The Fourth World Conservation Congress was held in Barcelona 5–14 October 2008 and was organised by IUCN, the International Union for Conservation of Nature. IUCN is the world's oldest and largest global environment network, putting together 84 governments, 111 government institutions, 81 international NGOs and 785 national NGOs as well as 35 affiliate members. The congress was attended by more than 8,000 participants from 177 countries: therefore, it has been the biggest ever nature conservation event worldwide. The congress consisted from two parts, from the Forum and

Members' Assembly. Addressing the global most pressing sustainable development challenges, the Forum offered four days of in total 800 debates, roundtables, workshops, dialogues, presentations, exhibitions and other events on the three streams (A new climate for change, Healthy environments– healthy people and Safeguarding the diversity of life). Ecosystem services, effects of the biofuels on nature, climate change, biodiversity and human well-being and protected area effectiveness were most often discussed at the Forum. During the Members' Assembly, *i.a.*, 136 motions were finally adopted, proposed by members. At the congress, significant conservation outputs, *e.g.*, the 2008 IUCN Red List of Threatened Species or up-dated World Database on Protected Areas were launched. The authors critically assess the effectiveness and discuss the future format of such a conservation mega-event.